

SOU som rättskälla

Av professor, f.d. justitierådet BERTIL BENGTTSSON

I artikeln diskuteras den roll SOU spelar som rättskälla, framför allt på grundval av HD:s hänvisningar till sådana utredningar. Även om dessa inte leder till lagstiftning kan redogörelsen för gällande rätt och analysen av principiella frågor få betydelse för rättstillämpningen. I dessa avseenden håller de ofta högre klass än propositioner, där syftet att argumentera för den föreslagna lagstiftningen brukar dominera.

Det står klart att SOU-utredningar spelar en viktig roll i lagstiftningsarbetet. Men vad är deras betydelse som rättskälla? Här skall jag inte ta upp den allmänna frågan vilken betydelse förarbeten bör ha för rättstillämpningen; jag diskuterar bara vilken roll SOU-betänkanden faktiskt spelar och bör spela i förhållande till andra förarbeten och till doktrinen. Inte minst den utredare som befarar att hans förslag aldrig skall leda till lagstiftning har intresse av detta: har all den möda som lagts ned på analyser av gällande rätt och önskvärda reformer varit förgäves?

Det finns förstås goda skäl att värdera SOU-betänkanden högt som rättskälla. Ett utredningsuppdrag förutsätter i regel en diskussion på hög fackmässig nivå av olika frågor, både principiella och praktiska. Här kan man konstatera en skillnad mot de typiska resonemangen i en proposition, där det ligger nära till hands att undvika tidsödande analyser som bara gör förslaget mera komplicerat till sin innebörd. Diskussionerna kan ibland vara både inträngande och utförliga, men de är målinriktade — syftet är att genomföra en lagstiftning av visst innehåll.¹ Det gäller inte bara politiskt präglade lagförslag. När man väl bestämt sig för en viss linje finns det inte samma anledning att redovisa den tvekan som kan ha förekommit. Det är inte säkert att alla problem får en allsidig belysning. Dessutom är det i många fall bara propositionsförfattaren som satt sig närmare in i lagstiftningens detaljer; granskningen på annat håll kan bli mera översiktlig. Det kan därför verka diskutabelt att så många lagkommentarer utgår just från propositionerna — jag återkommer dit.

Ungefär detsamma som sagts om propositionerna gäller om de flesta departementspromemorior; också här brukar uppdraget sikta till att genomföra en viss lagstiftning, kanske under viss tidspress, och det finns knappast tid och utrymme för mera ingående diskussion. Det väsentliga resultatet av utredningen kan inte sällan vara givet från

¹ Jfr Hellner, Lagstiftning inom förmögenhetsrätten (1990) s. 173 f och 185 f.

början. Det är naturligt att dessa promemorior åberopas i domstolarna betydligt mera sällan än SOU-utredningarna.²

Man kan säga att hur det än går med ett betänkande har ändå redogörelsen för gällande rätt sitt värde. Sådana avsnitt i en SOU skrivs ju vanligen av sekreteraren, fast utredaren eller kommittéordföranden — i vart fall när han eller hon är jurist — kontrollerar texten.³ Men också dessa redogörelser kan ha varierande karaktär, bl.a. beroende på uppdragets innehåll. Ibland anger direktiven direkt att utredningen jämte annat skall analysera nuvarande rättsläge. Också annars kan det vara anledning att lägga ned särskild möda på denna analys, när det står klart att de nuvarande förhållandena skall vara utgångspunkten för förslaget — det skall bygga vidare på gällande rätt och systematiskt anknyta till den. Tar utredningen upp principiella problem kan den ge väsentlig ledning för rättstillämpningen också om den inte leder till någon lagändring. Ändå är det mera sällsynt att en sådan framställning har egentlig rättsvetenskaplig karaktär: också dessa avsnitt skrivs ju med ett konkret syfte, nämligen att ligga till grund för utredningsförslaget, och författaren har sällan anledning att ägna sig åt längre teoretiska betraktelser.

Det är litet annorlunda när utredningens syfte enligt uppdraget är att komma med något väsentligt nytt — regler med annan struktur än tidigare, ett nytt grepp på frågorna. Då finns det mindre anledning till noggranna analyser av nuvarande reglering. Den måste tas med som bakgrund, men det kan ofta räcka att ge en ganska ytlig bild av regelsystemet utan att ägna närmare uppmärksamhet åt hur reglerna tolkas i praktiken — än mindre hur de *bör* tolkas.

Jag har nu talat om de delar av utredningen som tar sikte på gällande rätt och allmän problematik på området. Men normalt är ju de viktiga delarna ju de som diskuterar vad utredningen skall föreslå — alltså diskussionen de lege ferenda. I fråga om värdet som rättskälla från den synpunkten får man skilja mellan flera fall.

Det finns SOU-betänkanden där förslaget genomförs helt eller väsentligen helt. Det gällde ofta lagar från första hälften av 1900-talet — äldre köplagen, avtalslagen, skuldebrevslagen. Här finner man den bästa analysen av lagens innebörd i betänkandet, inte i propositionen.

Numera är som bekant det vanliga att förslaget genomförs med vissa förändringar av betydelse. Då är det propositionen som innehåller de viktigaste motiven; SOU-betänkandet utgör närmast en bakgrund till propositionens text, i de delar där förslaget ändrats. Också annars är det propositionens resonemang som framstår som de väsentliga — i vart fall när inte den direkt hänvisar till betänkandet. Dessutom är att märka att SOU ofta kompletteras med en departe-

² Jfr Bengtsson i SvJT 2010 s. 114 ff. — Innehållet i promemoriorna återkommer för övrigt ofta i en följande proposition (jfr nedan).

³ I en departementspromemoria lär ofta en särskild utredare själv skriva också dessa partier; biträde av sekreterare är inte så vanligt i dessa fall.

mentspromemoria, publicerad eller opublicerad; ibland medför remissyttrandena att man på departementshåll anser förslaget böra ändras, ibland kan det vara förändrade förhållanden, nya EU-direktiv eller behov att samordna med annan lagstiftning som motiverar en sådan åtgärd.⁴ I så fall brukar propositionen i första hand anknyta till promemorian — den ger i högre grad än betänkandet uttryck för regeringens ståndpunkt, och den har ofta skrivits av någon som senare är inblandad i propositionsarbetet. I så fall är det två steg i stället för ett mellan betänkandet och den slutliga lagen.⁵ Betänkandets värde som rättskälla minskar ytterligare. — En annan, ganska vanlig variant är att ett utkast till en lagrådsremiss sänds på remiss, också då när ytterligare synpunkter på frågan verkar behövliga — det kan ha gått lång tid sedan ett utredningsförslag lagts fram i ämnet eller det kan ha inträffat någon väsentlig förändring sedan utredningen skedde.⁶ Även då kan det slutliga förslaget ha avlägsnat sig ytterligare från betänkandet.

Också i de här fallen kan naturligtvis utredningens uttalanden få betydelse även för senare kommentarer till den nya lagstiftningen. Men det vanliga är att sådana kommentarer åtminstone i första hand anknyter till propositionen — ibland återges dess uttalanden nära nog ordagrant. Det är inte så konstigt: oftast kommenteras lagen av en departementsjurist som medverkat vid propositionsarbetet och kanske författat den mesta texten, och det är närliggande att då framför allt återge propositionens resonemang. Det är kanske inte alltid det bästa sättet att kommentera lagstiftningen. Som nämnt håller många gånger utredningens analyser en högre nivå — bl.a. brukar man där ha mera tid på sig än propositionens författare — och går in på frågor som man i departementet föredragit att inte ta upp. Det kan tyckas som en nackdel om de på detta vis kommer bort i sammanhanget. — I en del mera omsorgsfullt utarbetade kommentarer förekommer visserligen att också SOU-betänkandets uttalanden tas upp, framför allt förstås när den aktuella regeln inte ändrats i sak i propositionen. Men det händer att de kommer i skymundan också i detta fall.

Så finns det betänkanden som ännu inte lett till något resultat men inte definitivt lagts på hyllan utan eventuellt så småningom kan resultera i lagstiftning. En del utredningar har ju mycket länge behandlats i departementet innan de lett till något resultat. De har då ofta avsett förmögenhetsrättsliga reformer som inte ansetts så värst angelägna

⁴ Under riksdagsåret 2009–10 har 20 propositioner byggts på ett SOU-betänkande (ibland flera) vilket på detta vis kompletterats med en Ds-promemoria; 16 propositioner byggde på betänkanden kompletterade med en opublicerad departementspromemoria eller rapport.

⁵ Tre steg, om riksdagsutskottet ändrar lagtexten eller annars kommer med särskild motivering till förslaget — något ganska sällsynt nuförtiden. Och någon gång fyra steg, om lagrådsremissen skickas ut för yttrande (se nedan).

⁶ Riksdagsåret 2009–10 var hade nio propositioner föregåtts av detta förfarande, varvid sju SOU-betänkanden och två Ds-promemorior kompletterats på detta vis.

från politisk synpunkt, t.ex. FAL, kommissionslagen och produktansvarslagen. Men de kan också ha handlat om andra besvärliga frågor som krävt långvarigt övervägande; många gånger har det behövts nya utredningar eller departementspromemorior som gått på remiss.⁷ I dessa betänkanden får förstås redovisningen av gällande rätt betydelse; men också i övrigt kan resonemangen ha intresse, de kan t.ex. klargöra vissa teoretiska problem eller visa tendenser i rättsutvecklingen. Det förekommer att de spelar en stor roll för domstolarna (se nedan).

Och slutligen förekommer betänkanden med förslag som tydligen inte kommer att genomföras alls. En välskriven redogörelse för de allmänna problem som en lagstiftning aktualiserar kan förstås ha ett bestående värde, särskilt om det gäller frågor som i övrigt sällan behandlats i den rättsvetenskapliga litteraturen. Betänkandets synpunkter de lege ferenda har sällan mera direkt intresse för domstols- och myndighetsbeslut. Däremot kan också dessa avsnitt få betydelse på sikt genom att de innehåller uppslag för kommande rättsutveckling; jag återkommer till det.

En fråga blir vilken roll ett betänkande faktiskt spelar i olika situationer. Det verkar nästan omöjligt att undersöka vilken betydelse utredningarna allmänt sett haft i den *rättsvetenskapliga* debatten. I det enskilda fallet kan man finna att en författare tagit fasta på ett uppslag, men att få en överblick över SOU:s allmänna betydelse — t.ex. genom att gå igenom hänvisningar i olika böcker och uppsatser — lär i praktiken vara väl svårt att genomföra och skulle nog knappast ha varit värt besväret. Den noggranne rättsvetaren hänvisar till alla möjliga uttalanden som i någon mån berört frågan; hans mera självsäkra kollega fäster sig inte så mycket vid om någon annan mer än han själv haft den rätta åsikten. En statistik skulle haft ett ringa värde.

Litet lättare är det att få ett grepp om hur de utnyttjats av *domstolarna*; i detta fall framför allt HD. Här finns i vart fall en någorlunda konsekvent inställning, även om den kan i viss mån ändra sig med åren: en dom av 2011, med dess utförliga diskussion av skälen för och emot och mängder av hänvisningar, skiljer sig klart från domar från 1970-talet med deras mera koncisa resonemang — för att inte tala om den kärva stilen i 1950-talets avgöranden.

Det följande bygger på en undersökning av referat där HD hänvisat till SOU under åren 2000–2010 (fram till 1 september 2010). Under denna tid har hänvisningar till dessa betänkanden förekommit i 244 referat; som en jämförelse kan nämnas att hänvisningar till propositioner under samma tid var 725. (I båda talen ingår dock ett antal hänvisningar från tingsrätt och hovrätt i domar som överklagats till

⁷ Som exempel kan nämnas att under riksdagsåret 2009–10 — där 84 propositioner byggde på SOU-betänkanden, i 20 fall kompletterade med en Ds-promemoria — lagstiftningen i en rad ärenden grundades helt eller delvis på gamla betänkanden: ett från 1998, ett från 2000, två från 2001, ett från 2002, ett från 2003, tre från 2004 och sju från 2005.

HD; dem har jag inte sett närmare på. De synes vara betydligt färre än hänvisningarna i HD:s domskäl.)

Granskar man närmare domstolens sätt att hänvisa till en utredning finner man flera varianter.

Har utredningen lett till lagstiftning utan större ändringar i sak, är det vanligt att domstolen hänvisar till SOU jämte propositionen, om utredningen alls nämns i sammanhanget. Har förslaget ändrats delvis i visst avseende kan den naturliga hänvisningen vara till propositionen, fast betänkandet ibland kan åberopas för jämförelse.

Om ett betänkande inte lett till lagstiftning — i vart fall inte i den aktuella delen — kommer hänvisningen att bara gälla SOU. Ibland kan domstolen ha beaktat att betänkandet alltjämt håller på att behandlas i departementet — det kan t.ex. klargöra rättsläget och kanske också visa vart utvecklingen är på väg. Det finns ganska många referat där man på detta vis hänvisat enbart till en SOU. Under åren 2000–2009 har i 37 referat en SOU ensam åberopats på ett sätt som tyder på att den haft betydelse för HD:s inställning, om också delvis i mera perifera frågor.⁸ Här har tydligen betänkandet haft en självständig inverkan — någon gång som argument mot det följande resultatet men betydligt oftare som stöd för HD:s ståndpunkt. Till detta kommer ett antal fall där betänkandet åberopats tillsammans med litteratur⁹ eller rättspraxis¹⁰ i frågan; intrycket blir att man sett det som en jämbördig eller i vart fall jämförlig rättskälla.

Som exempel från senare år på fall där ett SOU-betänkande anförts på det angivna sättet kan nämnas NJA 2002 s. 477 (där SOU 1966:14 åberopats angående hyresvärdens ansvar för lägenhetens beskaffenhet), NJA 2005 s. 919 (där hänvisning skett till SOU 1992 s. 84 beträffande ersättning för sveda och värk vid sexuellt övergrepp), NJA 2006 s. 732 (där SOU 2000:2 åberopats rörande tolkning av en regel i bostadsrättslagen), NJA 2007 s. 862 (där två ledamöter hänvisat till Besvärssakkunnigas betänkande SOU 1964:27 angående myndighets kommunikationsskyldighet), NJA 2007 s. 1037 (där SOU 2003:74 anförts angående brottsprovokation), NJA 2008 s. 680 (där SOU 1984:56 åberopats angående folkrättsfråga), NJA 2008 s. 760 (där SOU 1995:124 anförts angående en fråga om rättegångsombud), NJA 2008 s. 1208 (där SOU 1970:75 anförts angående syftet med en bestämmelse i konkurslagen), NJA 2009 s. 474 (där SOU 2002:69 anförts angående en fråga om människosmuggling), och NJA 2009 s. 559 (där SOU 1995:91 anförts av både majoritet och minoritet angående påföljd vid fickstöld). Här är det alltså ganska gamla utredningar som tillmätts vikt för avgörandet. — Att hänvisning sker till ett färskt betänkande i fråga om rättsläget är naturligt; se t.ex. NJA 2004 s. 552 och NJA 2005 s. 33 (där SOU 2004:37 åberopats angående miljöbrott) och NJA 2008 s. 946 (där bl.a. SOU 2008:3 åberopats angående ofredande genom filmning).

⁸ Till detta kommer några fall där betänkandet närmast förefaller ha angetts som exempel på att även en annan ståndpunkt varit möjlig ("jfr dock..."). Jfr nedan.

⁹ Under åren 2000–2009 i 8 referat.

¹⁰ Under åren 2000–2009 i 5 referat (varvid dock i 3 fall dessutom anfördes litteratur).

Egentligen borde man här ta hänsyn också till det sammanhang där betänkandet åberopats. Gäller det en central fråga där argumentet får avgörande betydelse, eller är det snarare en bifråga, som domstolen dock får ta ställning till i sitt resonemang? Det är dock svårt att skilja mellan dessa fall; ibland är det oklart vad domstolen sett som centralt, och det är också möjligt att ledamöterna haft varierande uppfattning om argumentets betydelse för utgången utan att det lett till några skiljaktiga motiveringar. Jag har här bara velat påpeka skillnaden.

Är man riktigt noga borde man också ta hänsyn till vem som från början har gjort hänvisningen. En ambitiös föredragande kan ha tagit med alla möjliga uttalanden till stöd för sin ståndpunkt, oavsett deras vikt; detsamma kan gälla en noggrann referent. När föredragandens betänkande eller referentens utkast godtas av domstolens ledamöter, helt eller delvis, är det knappast troligt att man stryker hänvisningen (om den inte framstår som missvisande med tanke på domstolens slutliga ståndpunkt). Större tyngd bör ett uttalande ha som anförs i ett resonemang som går ifrån ett tidigare votum (vilket kan framgå av att referenten överröstats i den aktuella frågan). Men inte heller här har jag försökt undersöka hur ofta det ena eller andra typfallet förekommit.

Ibland kan dock hänvisningen till ett betänkande som inte lagts till grund för lagstiftning uppfattas på ett annat sätt. Den kan utgöra ett led i en historik över bakgrunden till den aktuella regeln — något som blivit vanligt i HD-domar från senare år, med deras utförliga skrivningar. I en sådan redogörelse kan inte sällan en SOU nämnas som ett steg i utvecklingen, men det behöver inte betyda att dess ståndpunkt i en rättsfråga påverkar avgörandet. Oftast anförs då utredningen tillsammans med en proposition, vilket kan vara det naturliga vid en omsorgsfull redogörelse av detta slag, men det händer också att betänkandet åberopas separat.¹¹

Det finns dessutom åtskilliga speciella fall som inte går in i detta schema. Betänkandet kan anföras som ett exempel på avvikande mening från den som HD stannat vid ("jfr dock...").¹² Det kan också nämnas som inslag i en mera allmän diskussion om en fråga som kommit upp i målet, utan att domstolen ansluter sig till meningen.¹³

Av betydelse när det gäller betänkandets värde som rättskälla är naturligtvis vem som står för det. Om någon rättsvetenskapsman eller domare med gott rykte varit ordförande så spelar det inte så stor roll om utredningen (ännu) inte lett till lagstiftning, och ibland lär detsamma gälla om i vart fall sekreteraren är känd som en skicklig jurist.

¹¹ Under åren 2000–2009 har i 17 referat en SOU ensam åberopats på detta vis — alltså som led i en historik.

¹² Under åren 2000–2009 har i 5 referat en SOU åberopats på detta vis (vartill kommer ett fall där ett uttalande "noterats").

¹³ I 2 eller 3 referat under åren 2000–2009 har hänvisningen närmast haft denna karaktär.

Ett exempel på sådana betänkanden, där förslagen aldrig kom att genomföras men framställningen ändå fått hög auktoritet, ger SOU 1965:14, om godtroshetsförvärv, där Henrik Hessler var ordförande och Stig Strömholm sekreterare; betänkandet har återropats 4 gånger i referat i NJA sedan 1981. Ett annat exempel är SOU 1976:66, där Jan Hellner lade fram ett förslag till ny köplag — också återropat 4 gånger i NJA under samma tid. Köplagen byggde dock på andra förarbeten. — Skadeståndskommitténs betänkande SOU 1975:103 om regressfrågor m.m. (där skadeståndsspecialisten Erland Conradi var ordförande och en professor sekreterare och ledamot) har återropats 5 gånger sedan 1981; inte heller detta resulterade i lagstiftning. Två betänkanden av leasingkommittén vilka inte ledde till lagstiftning, SOU 1991:81 (om fastighetsleasing) och SOU 1994:120, har fått 4 respektive 4 hänvisningar; kommitténs sekreterare var här den blivande professorn Mikael Möller.

Vissa betänkanden har återropats innan de efter lång tid resulterat i lagstiftning. Försäkringsrättskommitténs betänkande SOU 1986:56 — där Jan Hellner till en början var ordförande¹⁴ — fick 6 hänvisningar innan det slutligen år 2005 lades till grund för den nya försäkringsavtalslagen. SOU 1988:63, om kommissionsfrågor (med Torgny Håstad som ordförande), återropades två gånger innan den nya kommissionslagen tillkom 2010.¹⁵ Andra exempel på utredningar med hög renommé som återropats utan stöd av någon proposition är SOU 1992:84, ett betänkande av kommittén om ideell skada; det har återropats i hela 18 referat, varav 16 innan det år 2001 lades till grund för ändringar i skadeståndslagen. Och kommitténs slutbetänkande SOU 1995:33 har återropats i 11 referat — 5 före år 2001. Ordförande för kommittén var här en specialist på området, justitierådet Edvard Nilsson.

Antalet referat i NJA där ett betänkande återropats behöver dock inte nödvändigtvis visa betänkandets värde. Här inverkar också om det behandlar frågor av praktisk betydelse vilka ofta kommer upp i domstolarna. Detta kan ha bidragit till att de två betänkandena om ideell skada SOU 1992:84 och SOU 1995:33 återropats så ofta; de kan visserligen anses hålla hög klass, men frekvensen bör också ha berott på att processer om ideellt skadestånd varit så vanliga även i HD.

Frekvensen kan också tänkas bli påverkad av den utsträckning frågorna diskuterats i den juridiska litteraturen; har de ofta behandlats där borde man inte ha så stor nytta av diskussionen i ett betänkande. Om detta verkligen är fallet är dock osäkert.

Att hänvisa till förarbetena till 1927 års försäkringsavtalslag kunde tyckas överflödigt när frågorna behandlats ingående av Hellner (framför allt i handboken Försäkringsrätt). Motiven har likväl återropats i 12 referat i NJA sedan 1981. Och processlagberedningens betänkande SOU 1938:44 har återropats i 17 referat av samma tid (vartill kommer åtskilliga fall där hän-

¹⁴ Efter avgång 1980 efterträddes han av Bertil Bengtsson. — Kommitténs följande betänkande om skadeförsäkring, SOU 1989:88, återropades 3 gånger innan det ledde till lagstiftning.

¹⁵ I ett fall dock i ett tillägg av Torgny Håstad själv. — Konsumenttjänstutredningens betänkande (SOU 1979:36), med Ulf Bernitz som ordförande, återropades 3 gånger, varav en gång innan konsumenttjänstlagen tillkom år 1985.

visning skett till betänkandet sådant det återgetts i NJA II¹⁶), trots att RB:s regler kommenterats så utförligt i litteraturen, framför allt av Ekelöf. Möjligt kan det vara ett exempel på att svenska domstolar trots allt anser förarbetena ha väl så hög auktoritet som rättskälla som framstående rättsvetenskapsmän.¹⁷

Som redan nämnts har domstolen ibland hänvisat till NJA II (i 259 referat fr.o.m. år 2000¹⁸). Särskilt gäller detta äldre lagstiftning, t.ex. de centrala civilrättsliga lagarna från förra delen av 1900-talet samt RB och BrB. Med tanke på den roll kommittéernas betänkanden spelade för denna lagstiftning — ändringarna i propositionen var vanligen obetydliga — lär hänvisningarna huvudsakligen avse SOU-betänkanden, men också propositioner och utskottsutlåtanden har naturligtvis redovisats i NJA II om det gäller ändringar av någon saklig betydelse. På den tiden brukade både betänkandenas utläggningar och propositionens allmänmotivering intas i väsentliga delar i NJA II, i varje fall då det gällde viktigare lagstiftning. Idag dominerar utdrag ur propositionen, framför allt från författningskommentaren, och hänvisningarna från senare år kommer framför allt att avse dessa förarbeten.

Meningen är som sagt inte att här diskutera i vilken grad man allmänt sett bör ta hänsyn till SOU-betänkanden vid rättstillämpningen. Däremot kan man sätta i fråga om inte SOU borde uppmärksammas mer än propositioner i samma ämne, såvida inte propositionen intar en klart avvikande ställning till den aktuella frågan. I vart fall de mera principiella och teoretiska utläggningar som emellanåt förekommer i betänkandena bör inte förbigås. Här har inte minst jag själv varit försumlig — det är så lätt att slå upp propositionen, eventuellt bara författningskommentaren som den refereras i NJA, och utgå från den i resonemangen. Men gör man sig besvär att gå tillbaka till betänkandet kan man ofta få en bättre bild av den juridiska problematiken. — De politiska problemen framgår förstås klarare av propositionerna. Men det är mindre ofta dessa problem som har intresse för rättstillämpningen.

Slutligen får man inte glömma att som sagt nya utredningar kan ta fasta på utredarens uppslag. Det behövdes sålunda tre utredningar för att komma fram till nuvarande regler om godtrosvärv, med vindikation av stulen egendom, men de byggde på varandra. Också t.ex. pro-

¹⁶ Hänvisningar till NJA II 1943 förekommer i 114 fall under samma tid; till en del kan de avse propositionen med förslag till RB — detta har inte kontrollerats — men de väsentliga citaten har oftast hämtats från Processlagberedningens betänkande av 1938.

¹⁷ Jfr Bengtsson, Om rättsvetenskapen som rättskälla, 21 uppsatser s. 404 f, 408 f. — Å andra sidan har HD hänvisat till Ekelöf och Hellner betydligt oftare än till något särskilt betänkande. Ekelöf har åberopats i NJA I fr.o.m. 1981 i 141 referat och Hellner i 142 (fast hans uttalanden naturligtvis till stor del rör andra frågor än försäkringsrätt).

¹⁸ Även här har en mindre del av referenserna förekommit inte i HD:s utan i lägre instansers domar.

duksäkerhet vid offentliga tjänster har utretts gång på gång, och varje utredning har i viss mån byggt på den föregående.¹⁹ Det händer också att ett utredningsförslag som inte gör regeringen så värst glad genomförs i stora drag efter ett regeringsskifte (t.ex. ägarlägenhetsutredningens förslag, SOU 2002:21).²⁰ — Utredaren bör alltså vid studiet av de sura remissyttrandena kunna trösta sig med ett (fordom) känt citat av J.P. Jacobsen: ”For alle gode tanker de kan slet ikke dø, før endnu bedre tanker er spiret av deres frø.”

¹⁹ Se Ds 2009:16 s. 23 ff. (Förmodligen leder inte heller denna utredning till något resultat.)

²⁰ Se prop. 2008/09:91.